

Дубасенюк О.А. Технологія вивчення педагогіки у вищому навчальному закладі // Освітні технології у процесі викладання навчальних дисциплін /За ред. О.А. Дубасенюк: Зб. наук. праць. – Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2004. – С. 44-52.

*Дубасенюк О.А.
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи,
міжнародних та регіональних зв'язків*

Технологія вивчення педагогіки у вищому навчальному закладі

1. Концептуальні положення.

Технологія створена на основі системного підходу до аналізу педагогічних явищ. Вона являє собою спробу сформулювати вимоги, які ставить вища школа до педагога-фахівця, дослідити деякі закономірності керування педагогічними процесами.

З позицій загальної теорії систем технологія включає такі структурні елементи: предмет, цілі викладання курсу “Педагогіка”; суб'єкти педагогічного процесу (вчителі, вихователі, учні); зміст (навчально-виховна інформація) та засоби педагогічної комунікації (форми, методи, прийоми).

Функціональні елементи педагогічної системи – це базові зв'язки між вихідним станом структурних елементів і їх кінцевим результатом або зв'язки між педагогічними системами “педвуз – школа”. Основними функціональними елементами є педагогічні вміння.

Тому основні структурні компоненти знайшли своє відображення в структурі педагогічних знань майбутнього вчителя, а функціональні – в структурі його вмінь.

Технологія реалізує й таке важливе положення: модель підготовки вчителя-вихователя відображує діяльнісну модель педагога, що включає предметно-професійний та соціальний контексти майбутньої професії. Перехід від навчальної діяльності до професійної відбувається за допомогою діяльнісного модуля – інтегрованої якості педагога-вихователя. Діяльнісний модуль вміщує такі угруповання: методологічний, теоретичний, практичний і соціальний.

Технологічний підхід до процесу побудови курсу “Педагогіка” дозволяє дослідити всі його аспекти, починаючи від постановки цілей, проектування, організації навчального процесу до перевірки ефективності створеної дидактичної системи. Виходячи з основних теоретичних положень у посібнику дається загальна логіка вивчення курсу:

- проектування цілей навчання відповідно до вже розробленої моделі підготовки вчителя;
- переведення цілей на мову практичних завдань у вигляді діяльнісного модуля, який має забезпечувати перехід від навчальних завдань до професійної діяльності;
- реалізація моделі підготовки вчителя-вихователя в процесі викладання педагогічних дисциплін;
- корекція процесу засвоєння знань, умінь студентів;
- контроль, оцінка (поточна, підсумкова) знань, умінь студентів.

Дана логіка реалізується у кожній темі курсу “Педагогіка” через зовнішню (тема, мета, обладнання, ключові поняття, план, завдання студентам, рекомендована література, теоретичний і практичний блоки, прогнозовані педагогічні вміння) та внутрішню структуру, що відображає основні положення та принципи технологічної побудови процесу викладання курсу.

2. Цільові орієнтації. Орієнтація на науковий підхід до розв'язання практичних проблем педагогіки – це єдиний шлях підготовки вчителів-фахівців, спроможних професійно вирішувати суперечливі питання виховання та освіти молоді. У зв'язку з цим практикум висвітлює ґрунтовні теоретичні положення, що містять загально- та конкретно-методологічні і власне теоретичні модулі.

3. Ключові поняття: педагогіка, педагогічна діяльність, виховання, освіта, навчання, розвиток особистості.

4. Особливості змісту (в чому полягає новизна даної технології). Особливістю даного посібника є його побудова, концентрація уваги на засобах педагогічної взаємодії основних суб'єктів педагогічного процесу. Тому кожний розділ посібника складається з теоретичного та практичного блоків. Практикум відображує діяльнісну модель підготовки вчителя-вихователя, що включає предметно-професійний та соціальний контексти майбутньої професії. Технологічний підхід до

процесу побудови курсу “Педагогіка” дозволяє дослідити всі його аспекти, починаючи від постановки цілей, проектування, організації навчального процесу до перевірки ефективності створеної дидактичної системи. Виходячи з основних теоретичних положень у посібнику вибудовується загальна логіка вивчення курсу: проектування цілей навчання відповідно до вже розробленої моделі підготовки вчителя; переведення цілей на мову практичних завдань у вигляді діяльнісного модуля, який має забезпечувати перехід від навчальних завдань до професійної діяльності; реалізація моделі підготовки вчителя-вихователя в процесі викладання педагогічних дисциплін; корекція процесу засвоєння знань, умінь студентів; контроль, оцінка (поточна, підсумкова) знань, умінь студентів.

Перший розділ практикуму “Загальні основи педагогіки” включає головні структурні компоненти, зокрема предмет, мету, методи науково-педагогічних досліджень педагогіки як науки. Багато уваги приділяється аналізу її базових понять.

Майбутні педагоги мають усвідомити, що педагогічні категорії є ступенями пізнання світу дитинства, отрочства, юнацтва, різноманітних педагогічних явищ і процесів.

Сукупність категорій педагогіки може бути розділена на кілька груп, кожна з яких являє собою окрему цілісність, побудовану в логічному ланцюгу й зв’язку. Виділяють такі категорії:

1. Педагогічні факти, педагогічні явища, педагогічний процес. Дані категорії відбивають “матерію” педагогічної науки, форми її існування та прояву”

2. Виховання, освіта, навчання, розвиток, формування – це більш часткові явища, що є компонентами цілісного педагогічного процесу;

3. Сутність, закони й пов’язані з ними закономірності, зв’язки, залежності, взаємодії. Це категорії об’єктивних відносин внутрішніх чинників педагогічного процесу;

4. Цілі, задачі, принципи, вимоги, правила. Дані категорії відображують єдність об’єктивної сутності науки та цілеспрямованості діяльності педагога;

5. Зміст, знання, вміння та навички – категорії для означення матеріалу програми й результатів педагогічної діяльності;

6. Методи, шляхи, засоби, прийоми, організація та форми відносяться до категорій діяльності, здійснення та побудови педагогічного процесу.

Звертаємо увагу на взаємопов’язаність категорій, оскільки кожна вища група є основою для всіх наступних. Важливо також підкреслити універсальність кожної з категорій, їх значущість не для одного, а для всіх видів педагогічної діяльності. Глибоке осмислення сутності кожної групи педагогічних категорій допоможе майбутнім педагогам краще усвідомити глибинні зв’язки, що існують між педагогічними явищами та процесами.

Вивчаючи взаємозв’язки педагогіки з суміжними дисциплінами, студенти мають можливість простежити основні форми їх взаємодії, зокрема використання у курсі “Педагогіки” провідних ідей, теоретичних положень, узагальнюючих висновків інших наук, що сприяє взаємному теоретичному збагаченню людинознавчих наук.

Одночасно студенти оволодівають основними науково-педагогічними методами дослідження. Серед них теоретичні та емпіричні методи: теоретичний аналіз педагогічної літератури, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду, контент-аналіз, анкетування, спостереження, бесіда, рейтинг, самооцінка тощо. Дані методи студенти використовують не тільки на практичних заняттях, але й під час педагогічної практики у школах.

Далі студенти ознайомлюються з особливостями педагогічної професії, функціями педагога в сучасному суспільстві. Вони мають усвідомити велику соціальну відповідальність учителя за долю майбутнього покоління. Важливе значення надається темі, в якій розглядаються питання самоосвіти та самовиховання вчителя. Давнє правило “вихователю має бути вихованим” повинно стати керівництвом до дії майбутніх учителів ще на початку їхньої професійного становлення. Тому для студента проблема самовиховання, самоосвіти має стати найголовнішою, оскільки тільки особистість, за думкою К.Д.Ушинського, спроможна сформувати особистість.

Майбутні вчителі вивчають провідні чинники, що впливають на формування особистості учня, зокрема вплив спадковості, соціальних умов, діяльності, спілкування. Вони простежують взаємозв’язок виховання, навчання та розвитку особистості, аналізують вікові особливості вихованців.

У *другому розділі практикуму “Дидактика”* розглядаються сутність процесу навчання, зміст освіти в сучасній школі; методи та засоби навчання; форми організації навчання; урок як основна форма співпраці вчителя й учнів у процесі навчання; методична робота в школі.

Кожна навчальна тема “Дидактика” має певну загальну структуру:

1. *Зовнішню* – тему, мету, обладнання, план, завдання студентам, рекомендовану літературу й прогнозовані практичні вміння та навички майбутніх *учителів*;

2. *Внутрішню*, що реалізує основні принципи й положення технологічної побудови “Дидактики”.

У друге видання практикуму до II розділу окрім традиційних там “Сутність процесу навчання”, “Зміст освіти у сучасній школі”, “Методи та засоби навчання”, “Форми організації навчання”, “Урок як основна форма співпраці вчителя і учнів у процесі навчання”, “Методична робота у школі”, включена тема “Модульно-розвивальне навчання (українська експериментальна модель за А.В.Фурманом)”.

Третій розділ – “Теорія та методика виховання” – включає в себе такі структурні елементи: мету, зміст, форми та методи виховання особистості та колективу. Даний розділ також вміщує оновлені теми, які розкривають організаційно-педагогічні засади роботи класного керівника, роль у ній педагогічної діагностики, основні напрями виховної діяльності, особливості індивідуальної роботи з учнями, педагогічні основи виховної діяльності громадських організацій дітей та підлітків, народознавство як засіб формування особистості.

Особливу увагу приділено категоріальному аналізу поняття “виховання”, яке розглядається, по-перше, як соціально-історичне явище, що концентрує історію, сучасне та майбутнє індивіда, колективу, народу, суспільства; по-друге, як процес передачі та засвоєння соціального досвіду, духовної культури з метою подальшого розвитку особистості та суспільства в цілому; по-третє, як таке, що спрямоване на всебічний і гармонійний розвиток особистості (остання має залучатися до високогуманних цінностей демократичного суспільства, мудрої народної духовної скарбниці).

Серед педагогів-науковців категорію “виховання” також тлумачать з різних позицій: виховання виступає як процес, що веде до певних новоутворень особистості; як система впливів суспільства, зовнішніх умов, суб’єктів педагогічного процесу; як взаємодія суб’єктів виховання; як спільна діяльність усіх учасників виховного процесу; як керування процесом формування особистості; як керівництво розвитком особистості.

До основних категорійних ознак поняття “виховання” вчені відносять його соціальний, цілеспрямований, формуючий, свідомий, систематичний, динамічний, тривалий, двосторонній характер; його спрямованість на самовиховання, саморозвиток особистості.

Під час практичних занять студенти аналізують альтернативні підходи до процесу виховання, його закономірності, принципи, рушійні сили.

Увага студентів акцентується на нових підходах до трактування теми “Колектив і особистість”. Гуманістичний підхід відзначається принципово іншими розуміннями ролі людини та дитини, зокрема. Нове положення дитини характеризується тим, що вона дійсно стає суб’єктом свого розвитку. Педагоги орієнтуються не тільки на підготовку вихованців до майбутнього життя, але й на забезпечення повноцінного “проживання” кожного вікового етапу: дитинства, отрочства, юнацтва – згідно з психофізіологічними особливостями особистості, що розвивається. Повага до особистості вихованця, його гідності, прийняття його особистісних цілей, запитів, інтересів, створення умов для його самовизначення, самореалізації, саморуку – неодмінна умова гуманістичного підходу у процесі виховання.

Майбутні педагоги мають усвідомити й нове розуміння колективу як вільного об’єднання автономних особистостей, що передбачає створення ситуації вибору, розвиток здатності вибирати; наявність умов для самовизначення, саморозвитку особистості. Відповідно виховна діяльність педагога має враховувати інтереси і потреби дитини. Позиція вчителя – це позиція професійної допомоги та підтримки всіх корисних починань вихованця.

На основі орієнтованого гуманістичного підходу студенти засвоюють методи та форми виховання, його провідні напрями: моральне, розумове, трудове, правове, естетичне, фізичне й родинне.

Саме гуманістична педагогічна спрямованість, любов і повага до дитини, віра в її можливості – такі професійні риси є неодмінною умовою професійного становлення майбутнього педагога. Тільки на такій духовній, моральній основі технологічна підготовка студентів може дати позитивний результат.

5. Особливості методики (в чому новизна).

Практичний блок, оснований на теоретичних положеннях, передбачає розробку технології формування у студентів комплексних загальнопедагогічних умінь з навчально-виховної роботи з учнями. Уміння найчастіше тлумачаться як знання в дії. Проте процес переходу знань в уміння

досить тривалий і складний, оскільки пов'язаний зі зміною їхньої структури, оскільки в систему наявних знань включаються суб'єктивно нові знання – новітні наукові ідеї, теорії, методи, засоби. Одночасно цей процес супроводжується зміною типів пізнавальної діяльності: відбувається перехід від репродуктивної до продуктивної творчої діяльності. В ряді досліджень установлено, що провідними засобами реконструювання знань у навчальній і професійній діяльності слід вважати такі: алгоритмічність дій; варіативність використання методів викладання й застосування знань; структурування системи знань на різних рівнях узагальнення; перебудова знань первинного пред'явлення в структурну систему; перенесення знань та вмінь у нові галузі застосування. На початку практичного блоку наводяться проблемні питання, що наслідують логіку таксономії цілей, розроблену Б.Блумом у когнітивній сфері. Процес засвоєння знань відбувається за шістьма рівнями.

На рівні пізнання студенти демонструють знання фактів, термінології, структур, теорій, принципів, законів, закономірностей, тенденцій розвитку педагогічної науки, необхідних для наукового обґрунтування педагогічних явищ і процесів.

На рівні розуміння студенти засвідчують свою спроможність глибшого засвоєння знань шляхом трансформації навчального матеріалу та інтерпретації основних категорій, законів, принципів.

На рівні застосування майбутні педагоги показують уміння використовувати навчальний матеріал у конкретних умовах педагогічної ситуації, спираючись на засвоєні теоретичні положення.

На рівні аналізу студенти демонструють свою здатність розбивати навчальний матеріал на складові частини в такий спосіб, щоб чітко окреслити його структуру.

На рівні синтезу вони застосовують свої вміння комбінувати елементи, щоб утворити цілісність з певною новизною. Відповідні навчальні матеріали передбачають діяльність творчого характеру з акцентом на створення нових систем і структур (виступу, доповіді, плану дії, уроку, виховного заходу тощо).

На рівні оцінки – демонструють уміння оцінювати значення того чи іншого матеріалу (довіді, елементів педагогічного дослідження, розв'язання педагогічної задачі тощо), що ґрунтується на чітко розроблених критеріях.

До практичного блоку відносимо практичні завдання різного рівня складності з альтернативною основою. Насамперед, це педагогічні задачі, які є “основною клітинкою” педагогічної діяльності та які безпосередньо спрямовані на формування гностичних, проектувальних, конструктивних, комунікативних і організаторських умінь.

Розв'язуючи задачі, студенти вчаться аналізувати, моделювати, конструювати, регулювати, організовувати як свою навчально-виховну діяльність, так і поведінку учнів.

Далі студентам пропонуються завдання для самостійної роботи (питома вага якої у навчанні постійно збільшується): завдання на вивчення та аналіз педагогічної літератури, наприклад дидактичних систем минулого та сучасності, педагогічної преси, аналіз та узагальнення досвіду педагогів-новаторів, проведення елементів дослідження у період неперервної педагогічної практики в школах; завдання, пов'язані з аналізом основних педагогічних категорій (освіта, навчання, розвиток, зміст, форми, методи, засоби, прийоми тощо).

Блок контролю та самоконтролю передбачає включення до процесу навчання питань, тестів, анкет, які дозволяють визначити факт засвоєння студентами навчального матеріалу з даної теми. Тест, як правило, складається із завдань (або питань), які стосуються діяльності даного рівня та еталона. Порівняння відповіді студента з еталоном за кількістю правильно виконаних операцій тесту дає змогу визначити коефіцієнт засвоєння, за яким можна судити про завершеність процесу навчання. Сюди включаються й тести пізнання, розпізнавання, класифікації, підстановки, тести конструктивного типу, тести “типова задача”, тести-задачі.

Блок професійно-педагогічних умінь вміщує перелік основних дій майбутнього вчителя, якими він повинен оволодіти в результаті вивчення програмного матеріалу. Ці дії мають наскрізний характер, оскільки в кожній з тем відображено інваріантні групи вмінь (гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські), які конкретизуються у процесі навчання.

Блок професійно-педагогічних рис майбутнього вчителя відображує відповідні властивості вчителя-вихователя, зокрема педагогічну спрямованість, педагогічні здібності, володіння навичками професійної взаємодії та спілкування. При цьому автори посібника врахували, що дидактична підготовка вчителя не обмежується предметним змістом. Слід проектувати й соціальний зміст, який орієнтує майбутнього вчителя на відповідальне відношення до своєї професійної ролі у суспільстві.

6Впровадження або можливості впровадження в освітній процес навчально-виховних закладів різних типів України та зарубіжжя.

Технологія може бути використана у процесі викладання курсу „Педагогіка” у вищих навчальних педагогічних закладах. Впроваджено у навчальний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Коростишівського педагогічного училища.